

В.В. Томазов

Генеалогія В.І. Вернадського: походження та родинні зв'язки

Простежено родовід В.І. Вернадського, витоки якого сягають козацьких часів. Вернадські мали родинні зв'язки й з іншими відомими українськими родами — Константиновичами, Старицькими, Короленками, Модзалевськими, серед яких було чимало цікавих особистостей.

Одним з найважливіших напрямів сучасної історії науки є створення творчих біографій учених, в яких повинні висвітлюватися всі фактори формування особистості, зокрема родинна атмосфера, вплив сімейних традицій, особливості виховання. Адже кожна людина, значною мірою, є продуктом сім'ї, роду.

Генеалогія видатних науковців цікава і для розробки проблеми спадковості, можливості передачі «гену обдарованості» від покоління до покоління. На щастя, сучасна наука вже не відкидає розробки в галузі евгеніки, яка виникла як самостійна наукова дисципліна на межі суспільних і біологічних наук і досить активно використовувала генеалогічні методи досліджень. Період її бурхливого розвитку в СРСР припадає на 20–30-ті рр. ХХ ст. і репрезентується іменами видатних учених — М.К. Кольцова, Ю.О. Филипченка, О.С. Серебровського, Т.І. Юдіна та ін. Силами «Российского евгенического общества» (Москва) та «Бюро по евгенике» (пізніше — «Бюро по генетике», Ленінград) і заснованих ними часописів «Русский евгенический журнал» та «Известия Бюро по евгенике» (пізніше — «Известия Бюро по генетике») нагромаджено значний фактичний матеріал, а також зроблено перші узагаль-

нення. Теза про спадковість обдарованості переконливо доводилась у розвідках, присвячених династіям видатних діячів культури та науки — Пушкіним, Толстим, Муравйовим, Самаріним, Струве, Гротам, Соловійовим, Бекетовим, Ляпуновим та ін.

На жаль, розвиток евгеніки було насильно припинено сталінськими репресіями. Лише останнім часом науковців знов повертаються до проблем спадковості талантів, але вже спираючись на величезні досягнення сучасної генетики.

Проблема спадковості здібностей надзвичайно цікавила й В.І. Вернадського. Можливу причину цього треба шукати в особистому досвіді, адже серед близьких родичів ученого було багато видатних людей.

Рід В.І. Вернадського був козацько-старшинського походження [3; 8, с. 636–662]. За родинними переказами, його засновником був литовський шляхтич Верна, який жив у середині XVII ст. та брав активну участь у Визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Однак першою достовірною постаттю є військовий товариш Стефан Вернадський (Вернацький; кінець XVII — початок XVIII).

Прадід видатного вченого — козак Іван Никифорович Вернадський (бл. 1730 — після 1786), син значкового то-

вариша, – здобув освіту в Переяславському колегіумі та Києво-Могилянській академії. Пізніше він оселився на Чернігівщині і став священником у селі Церковище. 1786 р. його рід було визнано в російському дворянстві та внесено до першої частини Родословної книги Чернігівського намісництва. Докази шляхетного походження роду базувалися на свідченнях дванадцяти дворян, що вимагалося тодішнім законодавством, але пізніше ця норма була скасована, і Вернадські, як і багато інших представників козацької старшини, були позбавлені дворянства.

Одружений Іван Никифорович був з дочкою диякона Пелагеєю Леонтіївною Леонтович. Вони мали трьох синів: Василя (1769–1838), Івана (бл. 1778 – ?) і Микиту (1780–1852) – та дочку Марію (1775 – ?), у шлюбі Могилевську.

Старший із синів Івана Никифоровича – Василем Івановичем, дід В.І. Вернадського – одержав освіту в Московській медико-хірургічній академії. Він брав участь у військових походах російської армії на чолі з О.В. Суворовим і М.І. Кутузовим у Австрію, Італію, Швейцарію, у тому числі й у героїчно-легендарному поході через Чортів Міст у 1799 р. 1826 р. Василь Іванович отримав чин колезького радника та з 1830 р. служив ординатором Київського військового шпиталю. 1819 р. він розпочав процес долучення своєї родини до російського дворянства, який закінчився в 1853 р. указом Урядового Сенату про внесення родини Вернадських до 3-ї частини Родовідної книги Чернігівської губернії за вислуженими Василем Івановичем чинами.

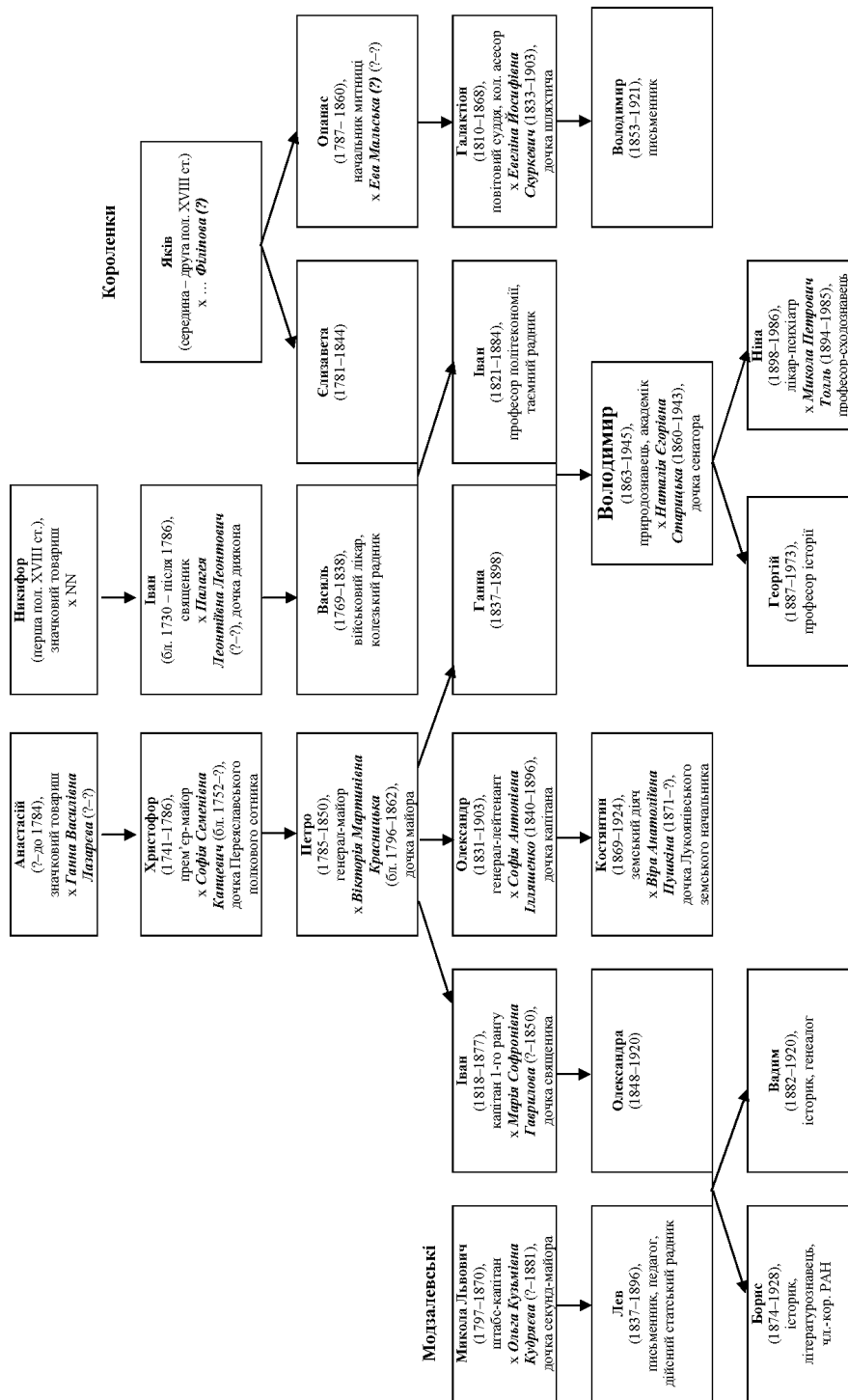
Бабусею В.І. Вернадського була Єлизавета Яківна Короленко (1781–1844), яка, за сімейною легендою, походила з роду одного з ватажків Хмельниччини, миргородського полковника

Івана Короля. Рідний племінник Єлизавети Яківни – повітовий суддя колезький асесор Галактіон Опанасович Короленко (1810–1868) – був батьком видатного російського письменника В.Г. Короленка [1].

У Василя Івановича та Єлизавети Яківни Вернадських було чотири сина: Авксентій (1813 – ?), Харитон (1814–1829), Хрисанф (1816 – ?), Іван (1821–1884) – і дочка Ольга.

Молодший із синів – Іван Васильович – став батьком В.І. Вернадського. Народився Іван Васильович Вернадський у Києві, де 1841 р. блискуче закінчив університет. Після недовгого перебування на посаді гімназійного викладача російської словесності, 1843 р. він був відряджений Університетом св. Володимира за кордон для вдосконалення знань з політекономії. У 1847 р. Іван Васильович захистив у Петербурзі магістерську дисертацію «Очерки теории потребностей» (СПб., 1857) та посів кафедру політекономії Київського університету (1846–1849). У науковій діяльності він був послідовником манчестерської школи політекономії. Після захисту 1849 р. докторської дисертації «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» (М., 1849) і затвердження в тому ж році екстраординарним професором, був переведений на відповідну кафедру Московського університету. У 1851 р. Іван Васильович у віці 30 років став ординарним професором. Невдовзі йому було запропоновано переїхати до Петербурга й посісти місце чиновника з особливих доручень при Міністерстві внутрішніх справ. У Петербурзі він продовжував викладацьку діяльність у Головному педагогічному інституті (1857–1859) та Олександрівському лицейі (1861–1868). У петер-

**Таблиця споріднення
Вернадські
Константиновичі**

бурзький період широко розгорнула-ся його журналістська, видавнича та громадська діяльність. У 1857 р. ним був заснований «Экономический указатель», що користувався заслуженою популярністю у передовій російській читацької аудиторії, оскільки порушував актуальні проблеми російського суспільства. Але 1868 р. через хворобу Іван Васильович разом із сім'єю переїхав до Харкова, де став керуючим банком, а також головою Товариства взаємного кредиту та товаришем голови Статистичного комітету. У харківський період у гостинному домі Вернадських часто бували професор Харківського університету Д.І. Качанівський, відома діячка народної освіти Х.Д. Алчевська, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. Близькими приятелями Івана Васильовича були Т.Г. Шевченко та М.О. Максимович. Особистість Івана Васильовича – людини передових суспільних поглядів, виняткової чесності, порядності та інтелігентності, талановитого вченого, патріота – завжди привертала увагу неординарних людей [3; 7; 9–11].

Одружений Іван Васильович був двічі. Його перша дружина – Марія Миколаївна Шигаєва (1831–1860), дочка відомого російського економіста, – перша російська жінка-економіст. Вона багато зробила для популяризації економічних знань, друкуючи статті в «Экономическом указателе». Марія Миколаївна першою порушила питання про жіночу працю. Після її смерті у віці 29 років, Іван Васильович видав статті Марії Миколаївни окремою книжкою – «Собрание сочинений покойной М.Н. Вернадской, ур. Шигаевой» (СПб., 1862). 1861 р. була видана її праця «Опыт популярного изложения основных начал политэкономии». Чимало зробила Марія Миколаївна для ознайомлення російської

публіки з досягненнями західноєвропейської економічної думки: переклала з англійської «Понятия Гопкинса о народном хозяйстве» (М., 1856), з французької – «Начало финансов» Ж. Гарньє (СПб., 1863). Рання смерть Марії Миколаївни не дала повністю розвинутися її таланту [9].

Удруге Іван Васильович був одружений з Ганною Петрівною Константинович (1837–1898). Ганна Петрівна – мати В.І. Вернадського – була артистичною, художньою натурою, тонкою поціновувачкою музики. Вона мала сильний голос – мецо-сопрано, мріяла виступати на сцені, але її мати мала іншу думку щодо долі своєї дочки. Лише пізніше, вже перебуваючи у шлюбі, Ганна Петрівна все ж співала у Петербурзі в хорі М.О. Балакірева.

Рід Константиновичів, як і рід Вернадських, належав до козацької старшини [1; 2; 4–6; 12, т. 2, с. 427–441]. Родозасновником був грек Костянтин, що жив у першій половині XVII ст. у місті Триколі в Румелії. Його ім'я стало родовим прозвиськом для нащадків. Син Костянтина – Анастасій (? – до 1784) – переселився в Україну, де й улаштувався в місті Переяславі, слугуючи в полковій адміністрації комісаром та отримавши згодом уряд значкового товариша.

Його син – бунчуковий товариш, згодом прем'єр-майор Христофор Анастасійович Константинович (1741–1786) – 1784 р. разом з братами й дітьми був внесений до 4-ої частини Родословної книги Київського намісництва. Одружений він був із Софією Семенівною Капцевич (бл. 1752 – ?), дочкою переяславського сотника. Вона другим шлюбом була за надвірним радником Яковом Івановичем Гулаком (? – після 1798), пов'язавши Константиновичей родичанням з відомим

письменником кирило-мефодіївцем Миколою Івановичем Гулаком (1822–1899) [12, т. 1, с. 366–370].

Одним із синів Христофора Константиновича та Софії Капцевич був батько Ганни Петрівни Вернадської – Петро Христофорович Константинович (1785–1850). Він брав участь у війні 1812 р., відзначився під Смоленськом та Бородіном. 19 квітня 1836 р. Петро Христофорович був призначений командиром Київського артилерійського гарнізону, а 26 січня 1848 р. став генералом-майором. Матір'ю Ганни Петрівни Вернадської була дочка відставного майора Вікторія Мартинівна Красницька (бл. 1796 – 1862).

Петро Христофорович мав садибу на Липках у Києві, яка нерозривно пов'язана з іменем Володимира Івановича Вернадського, оскільки вчений часто гостював у свого дідуся. В.І. Вернадський згадував про свою матір: «Родилась она в Киеве в помещичьей семье, уже тогда почти исключительно состоящей из военных. Ее отец – артиллерийский генерал, был служака, но человек хороший, судя по рассказам, оригинальный тип старого малорусского казачества (он говорил почти только по малороссийски)» [15, с. 9].

З дітей Петра Христофоровича і Вікторії Мартинівни Константиновичів, окрім Ганни Петрівни Вернадської, відзначимо синів Івана та Олександра і дочку Єлизавету.

Єлизавета Петрівна Константинович (1808–1889) – тітка академіка В.І. Вернадського – була одружена з надзвичайно популярним у військах генералом від артилерії Олександром Петровичем Нейоловим (1816–1900).

На військовому поприщі були відомі й дядьки В.І. Вернадського. Старший – Іван Петрович (1818–1877) – капітан 1-го рангу і виконуючий дору-

чень по морській лінії при Кавказькій армії. Одружений він був двічі: перша дружина – Марія Софронівна Гаврилова (? – 1850), дочка протоієрея грецької церкви в Севастополі, а друга – Марія Григорівна Чалікова (? – 1866), дочка керченського купця-грека.

З нащадків Івана Петровича Константиновича відзначимо лише двох дочок від першого шлюбу – Ольгу та Олександру, двоюрідних сестер академіка В.І. Вернадського. Старша – Ольга Іванівна (1845 – ?) – 1863 р. вийшла заміж за Олександра Івановича Николіча (? – 1886), інспектора Тифліської жіночої гімназії, статського радника й видавця «Судебной газеты». Друга – Олександра Іванівна (1848–1920) – 1868 р. взяла шлюб з Львом Миколайовичем Модзалевським (1837–1896), видатним педагогом і літератором, що походив з козацько-старшинського роду.

Лев Миколайович був наставником-доглядачем дітей великого князя Михайла Миколайовича, згодом інспектором та директором Тифліської великої княгині Ольги Федорівни жіночої гімназії, окружним інспектором Кавказького навчального округу, головою Кавказького цензурного комітету, членом Ради попечителів Кавказького навчального округу, членом Тимчасової комісії зі складання проекту «Положення об управленні Кавказским краем». 1884 р. Л.М. Модзалевський повернувся до Петербурга, де був викладачем та членом Ради Маріїнського інституту, директором Санкт-Петербурзького училища глухонімих. Він отримав чин дійсного статського радника й був відзначений багатьма орденами.

Лев Миколайович залишив значну літературну та педагогічну спадщину. Серед його педагогічних творів слід назвати такі: «Быт студентов в Германии» (СПб., 1865), «Очерк истории воспита-

ния и обучения с древнейших до наших времен» (СПб., 1866–67; 1874–77; 1892–99), «Ян-Амос Коменский, основатель новой педагогики» (СПб., 1892), «Значение христианства для воспитания» (СПб., 1892). Він багато друкувався в різних часописах: «Журнале Министерства Народного Просвещения», «Учителе», «Народной школе», «Вестнике воспитателя», «Семье и школе», «Русской школе», «Родном слове» та ін. Лев Миколайович разом з К. Сент-Ілером відредагував скорочене видання праці К. Ушинського «Человек, как предмет воспитания» (СПб., 1892). З літературних творів Л.М. Модзалевського була видана лише збірка пісень для малят «Свирель» (М., 1878; СПб., 1900). З науковою, літературною, педагогічною діяльністю Л.М. Модзалевський успішно поєднував і громадську: у 1893–1896 рр. він був депутатом дворянства Гдовського повіту Петербурзької губернії, виконував обов'язки Гдовського повітового предводителя дворянства.

З братів Л.М. Модзалевського необхідно відзначити Костянтина і Олександра Миколайовичів. Старший – Костянтин (1844–1921) – був секретарем відділу статистики Імператорського руського географічного товариства, редактором-видавцем журналів «Семья и школа» і «Педагогическая хроника», постійним співробітником і помічником редактора журналу «Русская школа» Я. Гуревича. Костянтин Миколайович разом з князем О. Мещерським видав «Свод материалов по кустарной промышленности в России» (СПб., 1874), «Историю воспитания и обучения для учителей и воспитателей» (СПб., 1883) і книгу для дітей «Последний из рода Гортензиев. Рассказ из Римской жизни начала императорского периода. Переделка с немецкого» (СПб., 1894). А молодший – Олександр

Миколайович (1849 – ?) – ієромонах російського Пантелеїмонівського монастиря на Афоні Анастасій. Він відомий як автор духовної праці: «Духовнонравственная педагогика, или советы родителям и наставникам, как воспитывать в детях нравственность и благочестие» (М., 1862).

Широко відомі й сини Лева Миколайовича Модзалевського та Олександри Іванівни Константинович – двоюрідні племінники академіка В.І. Вернадського – Борис Львович Модзалевський (1874–1928), член-кореспондент АН СРСР, літературознавець-пушкініст і історик Вадим Львович Модзалевський (1882–1920) – український громадський і культурний діяч, історик і генеалог, автор фундаментальних «Малороссийского родословника» і «Малороссийского гербовника» [12, т. 3, с. 777–824; 13; 14].

Другий дядько В.І. Вернадського – Олександр Петрович Константинович (1832–1903) – військовий і державний діяч, кавалер багатьох орденів. 19 лютого 1877 р. він став генерал-майором, а пізніше був призначений військовим губернатором Тургайської області й командувачем її військами. 1883 р. Олександра Петровича було призначено Бессарабським губернатором, а 1889 р. він став генерал-лейтенантом і членом Ради міністра внутрішніх справ [1; 2; 4–6; 12, т. 2, с. 427–441].

Його син, двоюрідний брат В.І. Вернадського, – Костянтин Олександрович Константинович (1869–1924), відомий земський діяч, неодмінний член Уфимського губернського в селянських справах присутствія, – був одружений з Вірою Анатоліївною Пушкіною (1871–?), дочкою лукоянського земського начальника Анатолія Львовича Пушкіна (1846–1905), внука-

тою племінницею О.С. Пушкіна (онука його брата Льовушки) [1; 2; 4–6; 12, т. 2, с. 427–441].

Дивні генеалогічні сюрпризи підносить нам родовід і дружини В.І. Вернадського – Наталії Єгорівни Старицької (1862–1943).

Рід Старицьких, як і Вернадських та Константиновичів, походить з козацької старшини [12, т. 4, с. 739–757].

Дід Наталії Єгорівни – Павло Григорович Старицький (бл. 1774 – після 1835) – у юнацтві учасник військових походів (був при облозі Очакова і Бендер), а потім полтавський громадський і земський діяч: засідатель полтавського земського суду, підкоморій полтавського повіту, полтавський повітовий предводитель дворянства.

Його друга дружина – бабуся Наталії Єгорівни – дочка штабс-лікаря Наталія Федорівна Арендт була сестрою лейб-медика імператорського двору Миколи Федоровича Арендта (1786–1859), приставленого Миколою І до вмираючого О.С. Пушкіна, відтак, і родичкою великого німецького поета Генріха Гейне, оскільки брат останнього Максиміліан (1807–1879), відомий російський хірург, науковець та письменник, був одружений з удовою лейб-медика Генрієттою Ричардівною Арендт, народженою Шиллінгворт.

Батько Наталії Єгорівни – тесть В.І. Вернадського – Єгор Павлович (1825–1899) – видатний правник, сенатор (1867), дійсний статський радник, старший голова Тифліської судової палати (1867–73) й автор «Положення о размежевании Закавказского края», член Державної ради Російської імперії (1879), голова кодифікаційного відділу (1802–03) та Департаменту законів (1883–85) Державної Ради, один із відомих борців за втілення в життя судової реформи Олександра II.

Його брати – полтавські земські діячі Петро Павлович (1836–1902), голо-

ва Полтавського повітової (1886–1902) та член Полтавської губернської (1878–1886) земських управ, та Олександр Павлович (1841–1925), член Полтавської губернської земської управи (1889–1904) та полтавський повітовий предводитель дворянства (1904–1908), член 3-ї Державної думи від Полтавської губернії (1908–1912).

Брат дружини В.І. Вернадського – Георгій Єгорович (1867–1946) – пішов шляхом батька, став юристом. Він був членом Полтавського окружного суду і присяжним повіреним у Полтаві. Зі своєю основною службою Георгій Єгорович поєднував громадську діяльність, будучи гласним Полтавської міської Думи, членом Училищної Ради й попечителем Полтавського реально-го училища. В час денікінщини Георгія Єгоровича було призначено полтавським губернатором. Після встановлення більшовицької влади він вимушений був емігрувати.

Його дочка – Ганна Георгіївна (1908–1981), французька художниця-абстракціоністка, живописець, майстер декоративного мистецтва та книжковий графік.

Четвероюрідним братом Наталії Єгорівни був відомий український письменник, драматург і театральний діяч Михайло Петрович Старицький.

Відомими особистостями були й діти В.І. Вернадського та Н.Є. Старицької.

Син – Георгій Володимирович Вернадський (1884–1973) – обрав наукову кар'єру в галузі суспільних наук. До речі, гуманітарні науки були близькі й його батькові - вченому-енциклопедисту. Георгій Володимирович займався викладацькою та науковою діяльністю спочатку в Пермському університеті, а потім в Сімферополі – в Таврійському. Після еміграції в 1920 р. оселився в Празі, а згодом посів кафедру росій-

ської історії в Єльському університеті (США).

Дочка академіка В.І. Вернадського — Ніна Володимирівна, в одруженні Толль (1898—1986) — була лікарем-психіатром. У 1922 р. виїхала до брата у Прагу, пізніше до США. Її чоловік — Микола Петрович Толль (1894—1985), археолог, візантолог,

іраніст, з 1929 р. — заступник директора семінару імені М.П. Кандакова у Празі, а після перетворення семінару в інститут — його директор. 1939 р. М.П. Толль переїхав до США, працював у Єльському університеті, обіймав кафедру іраністики. Їхня дочка — Тетяна (1929—2004), єдина онука В.І. Вернадського — померла в 2004 р.

1. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 17477—17544.
2. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 17609—17690.
3. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 17961.
4. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 18072—18197, 3.
5. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 18982.
6. *Інститут* рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського, № 18998.
7. *Баландин Р.К.* Вернадский Иван Васильевич // Русские писатели: 1800—1917. — М., 1989. — Т. 1. — С. 428—429.
8. *Вернадський В.І.* Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. — К.: 2012. — Т. 2: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. — Кн. 1: Листування: Д—Я. — Ч. 1: Д—Н / Авт.-укл.: О.С. Онищенко, В.Ю. Афіані, О.Д. Василюк та ін. — 708 с.
9. *Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М.* В.И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине / К.М. Сытник, Е.М. Апанович, С.М. Стойко. — К., 1988. — 368 с.
10. *Дмитриев А.Л.* Иван Васильевич Вернадский как статистик / А.Л. Дмитриев // Вопросы статистики. — 2010. — № 10. — С. 73—76.
11. *Ковалевська О.* Видатний вчений, освітянин, громадський діяч: 24 травня — 180 років від дня народження І. В. Вернадського / О. Ковалевська // Вісник Національної академії наук України. — 2001. — № 5. — С. 58—63.
12. *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник: В 4-х т. — К., 1908. — Т. 1. — 519 с.; 1910. — Т. 2. — 6, 720, 20 с.; 1912. — Т. 3. — 4, 824, 24 с.; 1914. — Т. 4. — 4, 824, 26 с.
13. *Модзалевский Н.Л., Шумков А.А.* Модзалевские // Дворянский календарь. — СПб., 1997. — Тетрадь 2. — С. 61—68.
14. *Руммель В.В.* Модзалевские (Модзолевские, Моддалевские). — СПб., 1902. — 22 с.
15. *Страницы автобиографии В.И. Вернадского* / Сост. Н.В. Филиппова. — М., 1981. — 350 с.

Одержано 24.01.2013

В.В. Томазов

Генеалогія В.І. Вернадського: походження і родственні зв'язки

Ісследується родословна В.І. Вернадського, истоки которой уходят в эпоху казачины. Вернадские были связаны родством и с другими известными украинскими родами — Константиновичами, Старицкими, Короленками, Модзалевскими, среди которых было немало интересных личностей.